

اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال هشتم، شماره ۳۱، پاییز ۱۳۷۹

اقتصاد خانوار عشایر ساکن در مراتع بیلاقی شمال شهرستان سمنان و نقش خیل* در آن

سید محمد رضوی**

چکیده

برای شناخت اجمالی جوامع انسانی باید در مرحله نخست، ویژگیهای این جوامع بررسی شود. جنبه‌های مختلف اقتصادی-اجتماعی یکی از خصوصیت‌های جوامع انسانی است که با در نظر گرفتن آن، اقتصاد خانوار در مراتع بیلاقی شمال شهرستان سمنان مورد توجه و بررسی قرار گرفته است. از آنجا که خیل نقش بسزایی در اقتصاد خانوار عشایر منطقه مورد نظر دارد بنابراین به منظور شناخت خیل و نقش آن در اقتصاد خانوار عشایر منطقه پیشگفته، با بهره‌گیری از روشهای پیمایشی، مشاهده‌ای و همچنین به کارگیری تکنیک پرسشنامه و اطلاعات کتابخانه‌ای مواردی همچون خیل، تولیدات خانوار، سوخت‌های به کار رفته، مشکلات موجود بهره‌برداران و

---

* اردوگاه تابستانی

** عضو هیئت علمی مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام استان سمنان

مسائلی از این دست، تدقیق و شناسایی شده است. نتایج این بررسی نشاندهنده اهمیت خیل در منطقه، تولیدات گسترده فراورده‌های شیری (لبنی)، مشکلات بهره‌برداران در جایگزینی سوختهای فسیلی به جای بوته و لزوم گسترش آموزشهای لازم به منظور ارتقای بهره‌برداران مراتع است.

مقدمه

انسان موجودی است که حیات او فرایندی از فراگیری و حرکت از جهل به سوی علم به شمار می‌رود (۱). این حرکت انسان و کسب معرفت، از زمان تولد تا مرگ مراحل مختلفی را پشت سر می‌گذارد که صاحب‌نظران این مراحل را معرفت کودکانه، معرفت انسانی یا اجتماعی، معرفت عامیانه، معرفت علمی، معرفت فلسفی و معرفت هنری نامگذاری کرده‌اند (۲). دستاورد شناخت در معرفت علمی، قانون علمی است که به بیان تجربی تکرارپذیر، آزمون‌پذیر و ابطال‌پذیر است و با روش تحقیق علمی به دست می‌آید و در راستای برطرف کردن مشکلات نیز همواره باید از این روش استفاده شود. در ایران، تحقیق علمی در زمینه‌های مختلفی انجام شده که دامنه زیادی از این بررسیها درباره پدیده‌های انسانی، اجتماعی و اقتصادی است. در مورد اهمیت عوامل اقتصادی و اجتماعی باید به این نکته توجه کرد که مسئولان محترم کشور، در راستای به کار بستن سیاستهای رشد و توسعه، اقدام به اجرای برنامه‌های اقتصادی و اجتماعی کرده‌اند. در بخش تحقیقات، توجه اساسی به جنبه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی، به دو صورت ملی و منطقه‌ای است که بررسی حاضر در بخش تحقیقات منطقه‌ای انجام گرفته و دلایل زیر اهمیت موضوع این پژوهش را توجیه می‌کند.

اهمیت موضوع تحقیق

الف) اهمیت نظر خواهی از مردم

شناسایی و ارزیابی نظرات مردم، می‌تواند مسئولان را در راستای تدوین و اجرای برنامه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی یاری دهد. این شناسایی، در کشورهای توسعه‌یافته

اقتصاد خانوار عشایر ...

بیشتر از کشورهای جهان سوم مرسوم بوده و به صورت دقیق انجام می‌گیرد. در یک نظام مبتنی بر مردم‌سالاری کارایی نظرخواهی نقش مهمی دارد.

نظرخواهی دارای چند کارکرد به هم پیوسته زیر است:

۱. اصلاح سازمان در راستای بهبود کارایی

۲. تقویت نظام مردم‌سالاری

۳. تقویت و تشدید مشارکت مردمی

۴. تقویت پایگاه مردمی نظام

۵. ثبات نظام سیاسی

۶. کنترل و افزایش محبوبیت مسئولان (۳)

ب) اهمیت تحقیقات روستایی و روستا

آنچه در ایران و کشورهای دیگری مانند آن، جلب توجه می‌کند، اهمیت تحقیقات روستایی است. این اهمیت را بر اساس عوامل زیر می‌توان بیان کرد:

۱. تقسیم‌بندی کشور به شهر و روستا و ارتباط میان شهر و روستا

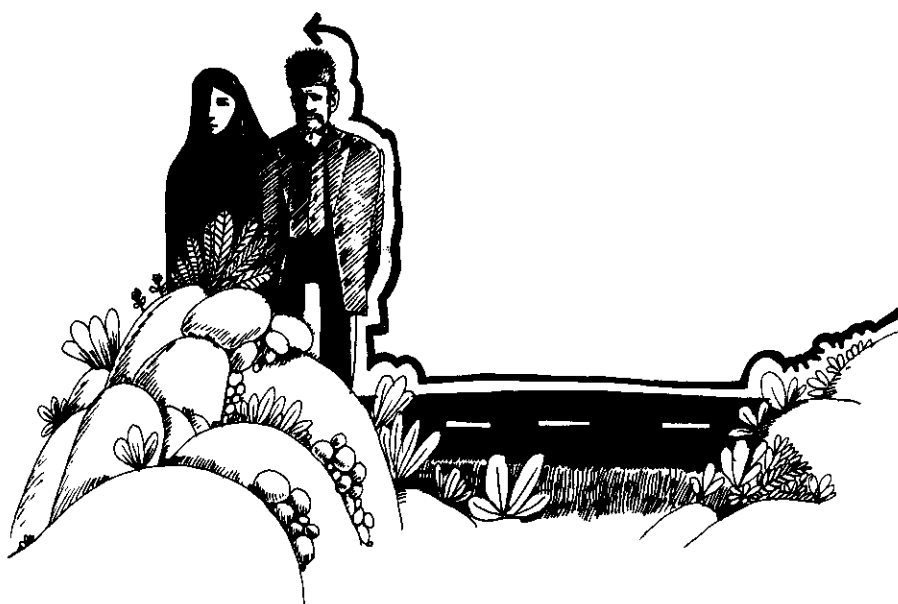
این تقسیم‌بندی و ارتباط بین شهر و روستا سبب می‌شود که بررسی مسائل و مشکلات روستاییان در اولویت خاصی قرار گیرد.

۲. استقرار بخش انبوهی از نیروی انسانی کشور در روستا

آمارها نشان می‌دهد که بخش انبوهی از کشور در روستاها زندگی می‌کند و بر این اساس، انجام تحقیقات روستایی و بررسی مسائل عشایر ساکن ضرورت دارد.

۳. تولیدات کشاورزی روستاییان و عشایر و اهمیت این تولیدات به عنوان زیربنای استقلال کشور.

در ایران و کشورهای دیگری مانند آن، ملاحظه می‌شود که تولید در روستا بر پایه اقتصاد کشاورزی، دامداری و معیشتی استوار است و این تولیدات نقش مهمی در اقتصاد کشور دارد. بنابراین بررسی مسائل روستاییان و عشایر امری مهم و ضروری به شمار می‌آید.

پیشینه تحقیق

کاوشها نشان می‌دهد که پیشینه موضوع تحقیق بیشتر به صورت گزارشهای اجرایی بوده و کمتری با روش پژوهش مبتنی بر شیوه‌های علمی انجام گرفته است.

هدفهای تحقیق

در این تحقیق اقتصاد خانوار عشایر ساکن در مراتع بیلاق شمال شهرستان سمنان و نقش خیل در آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. برای انجام این کار عواملی همچون شغل اصلی بهره‌برداران، مقدار زمین و تعداد دام بهره‌برداران، تولیدات فرآورده‌های شیری، سوخت مصرفی دامداران منطقه و هزینه‌های سوختهای فسیلی جایگزین و مشکلات موجود شناسایی می‌شود.

منطقه مورد مطالعه

۱. خیل

به محل استقرار بیلاق بهره‌برداران مراتع، خیل گفته می‌شود. خیل در میان بیشتر عشایر استان از منطقه افتر تا شرقی‌ترین نواحی کویر عبارت از محل اردوگاه تابستانی است. اصطلاح پیشگفته در میان طوایف سنگسری، پروری و افتری که بیلاقتشان در نواحی کوهستانی است و عشایری که دوره بیلاق را در کنار چاههای کویری می‌گذرانند، متداول است. خیل یا یورت از تعدادی سیاه‌چادر تشکیل شده است که در کنار و نزدیک هم قرار دارند. هر خیل به طور معمول از دو تا ده و گاهی نیز بیشتر از ۲۰ چادر تشکیل می‌شود که بر اساس مالکیت‌های عرفی و حقوقی، عشایر ساکن در خیل یا یورت از مراتع آن بهره‌برداری می‌کنند و حدود آن نیز در پروانه چرا مشخص شده است.

۲. ساختار اجتماعی عشایر و دامداران منطقه

منطقه مورد مطالعه در شمال شهرستان سمنان و منطقه‌ای کوهستانی واقع شده است.

نزدیک به ۳۰ درصد از عشایر استان دوره بیلاقی خود را در این منطقه می گذرانند. گفتنی است که در حال حاضر دهستان شه میرزاد به دهستان چاشم و دهستان پشتکوه به دهستان فولاد محله تغییر نام یافته است.

۱.۲. طوایفی از عشایر ایل سنگسری

براساس سرشماری اجتماعی - اقتصادی عشایر کوچنده تیرماه ۱۳۶۶ (۶) می توان گفت که در مجموع ۲۳۹ خانوار با جمعیتی برابر ۱۲۲۶ نفر دوره بیلاقی را در این منطقه گذرانده اند.

۲.۲. طایفه مستقل پروری

پرور در شمال شه میرزاد واقع شده است. این ناحیه در گذشته روستایی آباد و پرجمعیت بوده که هم اکنون تخریب شده است و خانوارهای آن به نقاط مختلفی مانند شه میرزاد، سمنان، دامغان و شهرهای شمالی مهاجرت کرده اند. براساس سرشماری اجتماعی و اقتصادی عشایر کوچنده تیرماه ۱۳۶۶ می توان گفت که طایفه مستقل عشایر پروری، ۲۶۴ خانوار را با جمعیتی برابر ۱۶۹۸ نفر در بر گرفته است.

۳.۲. دامداران روستایی

در شمال شه میرزاد از دامداران روستایی می توان به دامداران چاشم، هیکو، ده صوفیان و شلی اشاره کرد که در مجموع ۱۴۹ خانوار و جمعیتی برابر ۶۱۵ نفر را در بر می گیرند.

مواد و روشها

الف) گردآوری اطلاعات

به منظور شناسایی اقتصاد خانوار مرتعداران مراتع بیلاقی شمال شهرستان سمنان، پس از شناسایی بهره برداران مراتع و تعیین حجم نمونه، با مراجعه به محل، بررسی در زمینه موضوع انجام گرفته و از نتایج آن استفاده شده است.

ب) جامعه آماری

موضوع مورد بررسی، جامعه آماری مرتعداران مراتع ییلاق شمال سمنان است. روش نمونه‌گیری از نوع تصادفی ساده بوده و از میان ۶۵۲ خانوار ۵۴ نفر انتخاب شده است.

ج) روش تحقیق

در این پژوهش، بررسی افکار عمومی مورد نظر است. بنابراین، روش پیمایشی مبتنی بر تکنیک پرسشنامه به کار رفته است. همچنین برای شناسایی بیشتر، از روش مشاهده‌ای و از مطالب کتابخانه‌ها نیز استفاده شده است.

وضعیت طبیعی منطقه

۱. پستی و بلندی

شمال استان سمنان به رشته کوه البرز پیوند می‌یابد. این رشته کوه به عنوان عامل کنترل‌کننده آب و هوایی شمال ایران در این منطقه عمل می‌کند و سبب می‌شود که ویژگی خاصی در منطقه پدید آید. بلندترین نقطه در شمال استان، کوه فی‌زواست که در شمال ییلاق اورپلنگ و شمال منطقه شه‌میرزاد قرار دارد و دارای ۳۱۳۳ متر ارتفاع از سطح دریاست. حبله‌رود نیز، تنها رودخانه دائمی استان سمنان به شمار می‌آید.

۲. مراتع

وسعت مراتع استان نزدیک به ۵/۵ میلیون هکتار تخمین زده شده است. شهرستان شاهرود با داشتن ۵۷ درصد از مراتع استان، دارای بیشترین سهم از مراتع استان است و پس از آن به ترتیب شهرستان سمنان ۲۲ درصد، شهرستان دامغان ۱۵ درصد و گرمسار ۶ درصد مراتع را به خود اختصاص داده‌اند (جدول شماره ۱).

جدول شماره ۱. مساحت مراتع استان به تفکیک شهرستان (۱۳۶۸)

شهرستان	مساحت (هکتار)	درصد
سمنان	۱۲۰۲۳۳۰	۲۲
دامغان	۸۰۹۱۰۰	۱۵
شاهرود	۳۱۴۷۱۸۰	۵۷
گرمسار	۳۴۱۳۹۰	۶
جمع (استان)	۵۵۰۰۰۰۰	۱۰۰

مأخذ: اداره کل منابع طبیعی استان سمنان

مراتع استان از دیدگاه بومشناختی (۴)

مراتع استان سمنان براساس وضع خاک، ترکیب، سن گیاه، قدرت گیاهی، درصد حفاظت خاک، درصد تولید نسبت به حد نهایی و درصد خار و خاشاک، به ۴ دسته تقسیم می شود:

۱. مراتع درجه یک

به مراتعی گفته می شود که درصد پوشش آنها بین ۷۶ تا ۱۰۰ درصد و مساحتشان نزدیک به ۲۷۵۰۰۰ هکتار است. این مراتع در نواحی شمال استان، در دامنه جنوبی کوههای البرز، قرار دارد.

۲. مراتع درجه دو

درصد پوشش مراتع درجه دو بین ۵۱ تا ۷۵ درصد و وسعت آنها حدود ۱۵۴۰۰۰۰ هکتار است. این مراتع در مناطقی از استان دیده می شود که ارتفاع آنها بین ۱۸۰۰ تا ۲۰۰۰ متر از سطح دریاست.

۳. مراتع درجه سه

به مراتعی گفته می شود که درصد پوشش گیاهی آنها بین ۲۶ تا ۵۰ درصد و وسعتشان نزدیک به ۲۲۰۰۱۲۵ هکتار است. این مراتع در نواحی جنوبی واقع شده است.

۴. مراتع درجه چهار

درصد پوشش گیاهی مراتع درجه چهار کمتر از ۲۵ درصد و وسعت آنها حدود

۱۶۶۳۷۵۰ هکتار است. این مراتع در جنوبی‌ترین بخش استان واقع شده است.

مراتع استان از نظر رویش و فصل چرا (۵)

مراتع استان از نظر رویش و فصل چرا به سه دسته زیر تقسیم می‌شود:

۱. مراتع بیلاقی

این مراتع در بخشهای شمالی استان قرار دارد و مناطق زیر را در بر می‌گیرد:

شهرستانهای شاهرود، مناطق بسطام، بجن، شاهوار و شاهکوه، شمال شهرستان دامغان (کلاته رودبار و چهارده)، شمال شهرستان سمنان (مهدیشهر، پرور، چاشم، فولادمحله و ...) و شمال شهرستان گرمسار (کوههای گیلور).

این مراتع پوشش گیاهی متنوعی همچون گندمیان (گرامینه‌ها) و علفی‌ها (گراسها) دارد. مساحت مراتع بیلاقی استان یک میلیون هکتار است که در پایان فصل بهار و تابستان مورد چرای دامهای عشایر قرار می‌گیرد.

۲. مراتع قشلاقی

این مراتع، که بخش اعظم مراتع استان را تشکیل می‌دهد، در مناطق جنوبی استان واقع شده و سطح گسترده‌ای را در بر گرفته است. مراتع خوار و توران، بیارجمند، پل ابریشم، چاه جام، طرود، کویر حاج علیقلی، کویر سمنان و حواشی آبادیهای گرمسار از مهمترین مراتع قشلاقی استان به شمار می‌آید. مساحت مراتع قشلاقی استان $4/5$ میلیون هکتار است که در فصلهای پاییز و زمستان مورد تعلیف دامها قرار می‌گیرد.

۳. مراتع میان بند

مراتع میان‌بند در روند تغییر مکان دام از قشلاق به بیلاق (کوچ بهاره) و از بیلاق به قشلاق (کوچ پاییزه) مورد چرا قرار می‌گیرد. مراتع دامنه‌های مشرف به جاده تهران - مشهد و جنوب این جاده در محدوده استان سمنان بویژه مناطق آهوان، قوشه، گندم‌دره (میان سمنان و دامغان) کزوش و سرحر در محدوده شمال جاده گرمسار - سمنان از مراتع میان‌بند به شمار می‌آید.

مشاهدات و نتایج

کوچ‌نشین (Nomadism) شیوه زندگی انسانهایی است که به طور معمول در چادر زندگی می‌کنند و اغلب آنها در جستجوی چراگاه برای دامهای خود از نقطه‌ای به نقطه‌ای دیگر می‌روند (۷). در این شیوه از زندگی، منبع اصلی معیشت بر پایه دامداری استوار است و رابطه معنیداری نیز میان تعداد دامها و تعداد انسانها و مراتع وجود دارد. هر نوع تغییر در هر کدام از عوامل پیشگفته تغییراتی عظیم در اقتصاد خانوار پدید می‌آورد.

در این پژوهش تلاش شده است که اقتصاد خانوار مورد مطالعه قرار گیرد. در همین راستا نخست شغل اصلی بهره‌برداران مراتع بررسی و مشخص شد که ۹۱ درصد شغل دامداری، ۷ درصد شغل کشاورزی و ۲ درصد شغل کارمندی دارند (جدول شماره ۲). سپس برای سنجش میزان درآمد پاسخگویان، از ۲ شاخص مقدار زمین و تعداد دام استفاده شد.

جدول شماره ۲. توزیع فراوانی بر حسب شغل اصلی بهره‌برداران

شغل اصلی	تعداد	درصد
دامداری	۴۹	۹۱
کشاورزی	۴	۷
کارمندی	۱	۲
جمع	۵۴	۱۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۱. مقدار زمین

در این پژوهش مشخص شد که ۴۱ درصد بهره‌برداران دارای زمین بیش از ۴ هکتارند و ۲۲ درصد بین ۲ تا ۴ هکتار زمین دارند؛ همچنین ۲۰ درصد بدون زمین‌اند و ۱۷ درصد نیز زمین کمتر از ۲ هکتار دارند (جدول شماره ۳).

جدول شماره ۳. توزیع فراوانی بر حسب مقدار زمین بهره‌برداران

مقدار زمین	تعداد	درصد
بدون زمین	۱۱	۲۰
کمتر از ۲ هکتار	۹	۱۷
۲ تا ۴ هکتار	۱۲	۲۲
بیش از ۴ هکتار	۲۲	۴۱
جمع	۵۴	۱۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۲. تعداد دام بهره‌برداران

براساس این بررسی مشخص شد که ۳۷ درصد بهره‌برداران دارای بیش از ۳۰۰ رأس دام هستند. ۲۸ درصد از آنها نیز ۱۰۱ تا ۲۰۰ رأس، ۲۲ درصدشان، کمتر از ۱۰۰ رأس و ۱۳ درصد هم بین ۲۰۱ تا ۳۰۰ رأس دام دارند (جدول شماره ۴).

جدول شماره ۴. توزیع فراوانی براساس تعداد دام بهره‌برداران

تعداد دام	تعداد	درصد
کمتر از ۱۰۰ رأس	۱۲	۲۲
۱۰۱ - ۲۰۰ رأس	۱۵	۲۸
۲۰۱ - ۳۰۰ رأس	۷	۱۳
۳۰۱ رأس و بیشتر	۲۰	۳۷
جمع	۵۴	۱۰۰

همان‌طور که جدول شماره ۲ نشان می‌دهد، در منطقه مورد بررسی، منبع عمده درآمد خانوار بهره‌بردار، دامداری و کشاورزی است. بر این اساس استفاده از شیر و تبدیل آن به برخی از فرآورده‌های شیری، اهمیت خاصی دارد. همچنین برپایه بررسیها، ۱۳ فرآورده شیری در میان ایلها و طوایف عشایری استان سمنان شناخته شده است.

سوخت مصرفی دامداران منطقه هیزم، نفت، گاز مایع (کپسولی)، گازوئیل و کود است که مصرف هیزم و نفت در مقایسه با دیگر سوختها از فراوانی بیشتری برخوردار است. همچنین بررسی نگارنده نشان می‌دهد که ۴۸ درصد مصرف هیزم در تهیه لبنیات، ۴۰ درصد برای پخت نان، ۷/۵ درصد جهت گرم کردن آب، ۲/۵ درصد در پخت غذا و در مجموع ۲ درصد برای تهیه چای و مصرف ساختمان (هر کدام یک درصد) مورد استفاده قرار می‌گیرد.

امکانات سوخت‌رسانی در مناطق روستایی مورد بررسی نشان می‌دهد که تعداد ۶ روستا از ۲۳ روستای این منطقه مخزن نفت دارند (۸). هزینه تمام شده هر لیتر نفت همان قیمت رسمی به علاوه ۱۰ تا ۲۰ ریال هزینه حمل است. همچنین تنها در یک روستا، نماینده رسمی فروش گاز مایع وجود دارد و دیگر روستاها نیاز خود را از دیگر مناطق فراهم می‌سازند؛ به طوری که در بعضی از مناطق هزینه حمل یک کپسول گاز ۱ تا ۲ برابر قیمت آن در شهر سمنان است (۹).

نفت یکی از مهمترین سوختهایی است که در منطقه بیلاقی مورد بررسی، استفاده می‌شود. همچنین باید گفت، چراغهای پریوس در تهیه لبنیات و گرم کردن آب، چراغهای نفتی برای پخت غذا و گرمای محیط و چراغهای گردسوز و فانوس نیز برای روشنایی به کار می‌روند.

بیشترین مصرف نفت مربوط به چراغهای نفتی یا فر است که مخزن آن ۲۰ لیتر گنجایش دارد و برای تبدیل ۲۰۰ کیلوگرم شیر به فراورده‌های نهایی همچون کشک و قره قروت به طور تقریب باید تا ۴ بار (۸۰ لیتر) این مخزن پر شود. با توجه به مسافت و نوع جاده‌ها میزان کرایه حمل نفت متفاوت است و از ۲۰ تا ۱۲۰ هزار ریال تغییر می‌کند. کمترین میزان کرایه (۲۰۰۰۰ ریال) مربوط به بیلاق گپز و پرورس است و بیشترین میزان کرایه (۱۲۰۰۰۰ ریال) مربوط به بیلاق گاو چاله می‌شود که این مقدار کرایه برای حمل حداکثر ۴ بشکه ۲۲ لیتری است.

سوخت دیگر منطقه، گاز مایع است که به وسیله چراغ خوراک‌پزی و پیک‌نیک از آن بهره‌گیری می‌شود. گاز مایع به طور عمده برای پخت و پز به کار می‌رود ولی در تولید بعضی از محصولات شیری همچون آرشه نیز از وسایل گازسوز استفاده می‌شود. مقدار مصرف گاز مایع با میزان سهولت دسترسی به شهرها رابطه مستقیم دارد به طوری که بهره‌برداران دارای وسایل

نقلیه شخصی و یا بهره‌بردارانی که محل استقرارشان نزدیک روستا یا شهر است به مراتب بیشتر از بهره‌برداران دیگر مناطق گاز مصرف می‌کنند.

یکی دیگر از منابع سوختی بهره‌برداران، هیزم به شمار می‌آید که برای سوخت اصلی یا کمکی از آن استفاده می‌شود. میزان استفاده از هیزم بستگی به عواملی چون فرهنگ بهره‌برداران^۱، سهولت دستیابی به آن، دوری و نزدیکی جایگاه سوختهای فسیلی، اقتصاد خانوار و دیگر موارد دارد. موادی مانند هیزم جنگلی، سرشاخه‌های درختان، ریشه‌های درختان، هیزم درختی و لاشهٔ چوبهای زائد چوب‌برها، به عنوان سوخت هیزمی در بیلاقهای منطقه استفاده می‌شود. کرایه حمل هیزم مانند کرایه حمل دیگر بارهاست و در بیلاقهای منطقه بین حداقل ۴۰۰۰۰ ریال و حداکثر ۱۲۰۰۰۰ ریال در نوسان است. سوخت دیگر رایج در منطقه بوته است که همواره در دسترس بهره‌برداران قرار دارد و کندن آن از محدوده مرتع و حمل آن به اردوگاه تابستانی یکی از عاداتی روزمره عشایر به شمار می‌آید. حمل بوته در منطقه به کمک چارپایان بارکش انجام می‌شود و به طور معمول هر بار نزدیک به ۱۰۰ کیلوگرم وزن دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که:

۱. بیشترین درصد پاسخگویان، دارای شغل اصلی دامداری، زمین بیش از ۴ هکتار و تعداد دام ۳۰۱ رأس و بیشتر هستند.
۲. سوخت مصرفی پاسخگویان، هیزم، نفت سفید، گاز مایع، گازوئیل و کود است و مصرف نفت سفید و هیزم در مقایسه با دیگر سوختها از فراوانی بیشتری برخوردار است.
۳. امکانات سوخت رسانی در منطقه محدود است.
۴. قیمت سوختهایی همچون نفت سفید، هیزم و گاز مایع (کپسولی)، براساس تفاوت کرایه

---

۱. یکی از بهره‌برداران منطقه اعتقاد داشت که استفاده از هیزم به عنوان سوخت، در افزایش کیفیت فرآورده‌های شیری مؤثر است.

حل آن در مناطق گوناگون مورد بررسی، متفاوت است.

۵. شیوه سکونت عشایری (مانند زندگی در خیل) در نوع سوختهای مصرفی و چگونگی استفاده از آنها نقش مهمی دارد.

در مجموع می‌توان گفت، شناسایی اقتصاد خانوار عشایر ساکن در منطقه مورد بررسی از اهمیت و اولویت اساسی برخوردار است و یاری رساندن سازمانهای اجرایی برای حل مشکلات اقتصادی عشایر ساکن نیز امری مهم و جدی برشمرده می‌شود.

پیشنهادها

۱. افزایش میزان آگاهی بهره‌برداران از مراتع باید در اولویت قرار گیرد.

۲. ایجاد و توسعه راههای ارتباطی، جایگاه فروش سوختهای فسیلی، نانوایی‌ها و دیگر موارد می‌تواند در راستای کاهش هزینه‌های سوختی بهره‌برداران مؤثر باشد.

۳. با توجه به نقش مهم فراورده‌های دامی در اقتصاد خانوار و منطقه، هدایت و برنامه‌ریزی به سوی گسترش تعاونیهای تولید، امری مهم به شمار می‌آید.

۴. از آنجا که نیاز شدید بهره‌برداران به سوختهای فسیلی در مدت زمان ۱۲۰ روزه بیلاق از خرداد تا شهریور ماه است؛ بنابراین ذخیره‌سازی نفت و گاز در طی این دوره، سودمند و مؤثر خواهد بود.

۵. بهره‌برداران برای استفاده از سوختهایی همچون نفت و گاز باید هزینه‌های حمل‌ببردازند که در مواردی با مشکل روبه‌رو می‌شوند؛ بنابراین، کمک و یاری سازمانهای مربوط می‌تواند در تداوم تولید و کاهش هزینه‌های جانبی آن مؤثر واقع شود.

منابع

۱. ابوالحسن تنهایی، حسین (۱۳۷۷). درآمدی بر مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی، چاپ سوم، نشر مرنديز، ص ۱۷.
۲. همان مأخذ، ص ۲۰ - ۲۳.
۳. رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۲). سنجش گرایش روستاییان نسبت به جهادسازندگی، انتشارات ارغنون، ص ۲.
۴. شاه‌حسینی، علیرضا (۱۳۷۷). کوچ‌نشینی در دامنه‌های جنوبی البرز (محدوده استان سمنان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، ص ۱۷ و ۱۸.
۵. همان مأخذ، ص ۱۹ و ۲۰.
۶. مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری اجتماعی - اقتصادی عشایر کوچنده تیرماه ۱۳۶۶، تهران، ۱۳۶۸.
۷. محسنی، منوچهر. مقدمات جامعه‌شناسی، چاپ دوم، پاییز ۱۳۶۶، ص ۹۲.
۸. آمار توزیع نفت روستایی سال ۷۶، اداره تعاونی روستایی شهرستان سمنان.
۹. آمار توزیع گاز سال ۷۶، شرکت ایران گاز شعبه سمنان.